

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “ภาวะผู้นำในด้านการปกครองของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่” โดยผู้วิจัยแบ่งวัตถุประสงค์ในการศึกษาออกเป็น ๓ ประเด็น (๑) ศึกษาบทบาทภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ (๒) ศึกษาบทบาทภาวะผู้นำด้านการปกครองของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ (๓) ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำในการกิจ ๖ ด้าน ของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีผลต่อการพัฒนาสังคมและองค์กรสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่สรุปผลการศึกษามีดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ บทบาทภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

สำหรับภาวะผู้นำซึ่งเป็นคุณลักษณะส่วนตัวของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างของพระสงฆ์ปฏิบัติ มีจริยาวัตรที่งดงาม เป็นหลวงพ่อดีของลูกศิษย์เป็นครูผู้สอนที่ดีที่ปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง เป็นพระเถระที่ปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ด้วยหลักของเมตตาและความยุติธรรม นอกจากนี้ พระเดชพระคุณยังมีหลักใน วิธีการสอนหรือการแนะนำ ตามหลักผู้นำของพระพุทธเจ้า ๔ ประการ คือ (๑) สมาทปนา คือ ชักชวน ด้วยกิจกรรม เป็นผู้นำในการชักชวนในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ (๒) สมุตเตชนา คือ ปลุกใจด้วยสื่อการสอน โดยได้นำสังคมนาวัตกรรมเทคโนโลยี การสอนอยู่เสมอ เช่น คอมพิวเตอร์ หรือระบบโทรทัศน์ดาวเทียม เป็นต้น ซึ่งพระเดชพระคุณ ถือว่า เป็นครูพระสอนคอมพิวเตอร์ ในยุคแรกๆ ของประเทศไทยก็ได้ (๓) สันทัสสนา คือ ชี้หลักด้วยวิชาการ โดยมีการส่งเสริม ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางคคตโลกและคคตธรรมอย่างกว้างขวาง และ (๔) สัมปหังสนา คือ ให้เพลินด้วยศิลปะการแสดง โดยส่งเสริมให้ศิษยานุศิษย์ที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ให้ได้เป็นนักร้อง นักดนตรี นักสวดมนต์ทำนองสรภัญญะจนได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย และให้ตระหนักอยู่เสมอว่าเมื่อเป็นคนเก่งแล้ว ต้องเป็นคนดีด้วย

ภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์) ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน สามารถสรุปได้ดังนี้

ด้านการปกครอง พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการจัดประชุม สัมมนา พระสังฆาธิการ การตรวจการคณะสงฆ์ซึ่งเป็นมติมหาเถรสมาคม และทำการตรวจตราวัดวาอารามอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังได้จัดโครงการเพื่อยกระดับความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการ ให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจัดการประชุมพระวินยาธิการ โครงการอบรมสอบความรู้พระกรรมวาจาจารย์

ด้านการศึกษา พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี สำหรับในการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ พระเดชพระคุณสนับสนุนการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลี และได้จัดโครงการอบรมเสริมความรู้แก่พระภิกษุในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้สามารถเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้มากที่สุดในระยะเวลาอันสั้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติสืบไป หลังจากลาสิกขาบทแล้ว

ด้านการศึกษาสงเคราะห์ พระเดชพระคุณ ได้ตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็ก นักเรียนในระดับประถมศึกษา และทำการเพิ่มทุนการศึกษาอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นประธาน ในการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนอีกด้วย

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระเดชพระคุณ ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้อง ดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ โดยจัดทำหนังสือเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างๆ มากมาย ยังได้เป็นผู้แสดงธรรมและบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุอยู่เสมอ แม้แต่ข้าราชการ ตามหน่วยงานต่างๆ และประชาชนคนธรรมดาทั่วไปก็ยังได้บรรยายธรรมอบรมอยู่เสมอเช่นกัน และยังสนับสนุนการอบรมพระสังฆาธิการ ในระดับเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ที่เข้ารับตำแหน่งใหม่ โดยเน้นให้มีการเข้าอบรมทั้งความรู้ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่เสมอ

ด้านสาธารณูปการ ตั้งแต่พระเดชพระคุณ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ก็ได้เป็นผู้นำบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ ทั้งในเขตสังฆาวาส และเขตพุทธาวาสที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับมามีความโดดเด่นสวยงามอีกครั้งหนึ่งเป็นที่ชื่นชมและอนุโมทนาของสาธุชนที่ได้พบเห็น อีกทั้งยังตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลการก่อสร้างและสาธารณูปการ เพื่อให้งานด้านสาธารณูปการนั้นเป็นไปตามการวางแผนที่ได้ตั้งไว้ นอกจากนี้ พระคุณพระเดช ยังได้ให้คำปรึกษากับพระสังฆาธิการต่างๆ ในการบูรณปฏิสังขรณ์วัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ อีกด้วย

ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระเดชพระคุณ เป็นผู้ดำเนินการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การจัดเป็นหน่วยอบรมประชาชนของชุมชน หรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น รวมถึงให้ใช้สอยพื้นที่วัดบางส่วนเป็นการส่งเสริมอาชีพของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่ อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุงเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่ อันเป็นของสาธารณประโยชน์ ทั้งนี้ยังเป็นผู้นำในการช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ภัยในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ในจังหวัดลำปาง แพร่ น่าน ทั้งภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป และยังเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรม ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในสถานที่ต่างๆ ตลอดจนการตรวจเยี่ยมการจัดงานวันสำคัญ ทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และอาสาฬหบูชา เป็นต้น ของวัดต่างๆ ในเขตปกครองจังหวัดเชียงใหม่ด้วย

๕.๑.๒ บทบาทภาวะผู้นำด้านการปกครองของพระเทพปริยัติ(สะอาด ขนติโก)เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

การบริหารจัดการองค์กรต้องเริ่มต้นจากการวางระเบียบ กฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันก่อน เป็นกรณีการออกกฎหมายใช้ภายในวัด การปกครองคน ผู้ปกครองต้องวางตนอยู่ในความไม่มีอคติแต่ต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์กติกาที่มีอยู่เป็นสำคัญ ประโยชน์ได้เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ประโยชน์นั้นจะต้องแจกจ่ายให้แก่ภิกษุผู้ชวนชวายนิกกิจของสงฆ์อย่างเป็นธรรม เช่น การจับสลากกิจนิมนต์ เป็นต้น การบริหาร เป็นการกระจายอำนาจทั้งภายในวัด และภายนอกวัด โดยให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้เรียนรู้งานก่อนแล้วจึงจะได้สอนผู้อื่นต่อไป

๕.๑.๓ วิเคราะห์บทบาทภาวะผู้นำในการกิจ ๖ ด้านของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้มียุทธศาสตร์ผู้นำในการกิจ ๖ ด้านต่อคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสรุปภารกิจลงได้ ๓ ด้าน คือ ด้านวัตถุ ด้านจิตใจ และด้านสังคม ผลสรุปได้ดังนี้

(๑) ในด้านวัตถุ พบว่า พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้มีบทบาทภาวะผู้นำด้านวัตถุ โดยท่านได้ช่วยเหลือสงเคราะห์แก่วัดต่างๆ ในเขตปกครอง ตลอดจนพระภิกษุ สามเณรและประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนในด้านปัจจัย ๔ กล่าวคือ ท่านได้ช่วยเหลือด้านอาหาร เสื้อผ้า/จีวร ที่อยู่อาศัยเสนาสนะ และยารักษาโรคเท่าที่กำลังของพระสงฆ์รูปหนึ่งพึง

ปฏิบัติต่อพุทธบริษัทด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ บรรเทาความทุกข์ทางกาย เช่น ร้อน หนาว หิว แก่ผู้ไปขอความช่วยเหลือท่าน แต่ทั้งนี้ การช่วยเหลือด้วยอามิสหรือวัตถุต่างๆ ไม่อาจจะสงเคราะห์ได้ทั่วถึงไม่ เนื่องจาก วัดและประชาชนมีจำนวนมาก ฉะนั้น ท่านจึงสงเคราะห์เติมกำลังความสามารถและเป็นแบบอย่างในฐานะผู้นำที่ดีต่อบุคคลอื่น ตัวอย่างที่ท่านสงเคราะห์ เช่น การสร้างศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์

(๒) ในด้านจิตใจ พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้มืบทบาทภาวะผู้นำด้านจิตใจ เพื่อปลูกฝังศีลธรรมและจริยธรรมสู่พุทธศาสนิกชนที่เข้าไปแสวงหา ทางพ้นทุกข์ โดยท่านได้จัดอบรม แสดงธรรม บรรยายธรรม แจกเอกสาร แจกแผ่นบันทึกเสียงเทศน์ เป็นต้น ไปสู่วัดต่างๆ เพื่อนำไปแสดงแก่ประชาชน และให้ประชาชนเข้าถึงหลักพุทธธรรมคำสอน ให้มากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นก็ยังได้จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา โดยการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ การนั่งสมาธิ เจริญจิตเมตตา เป็นต้น อันเป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนมีกิจกรรมร่วมกันและรู้จักคุณค่าในการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีความสุข ปราศจากการเบียดเบียนหรือประทุษร้ายต่อกันอื่น รู้จักเข้าวัดฟังธรรม จำศีล กินทาน ผลิตกุศลในใจ

(๓) ในด้านสังคม พบว่า พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้มีบทบาทภาวะผู้นำด้านสังคมกล่าวคือ

(ก) ในฝ่ายคณะสงฆ์ ท่านได้ประชุมปรึกษาหารือกับคณะสงฆ์อยู่เนืองๆ เช่น การลงอุโบสถสามัคคีร่วมกัน เป็นต้น

(ข) ในฝ่ายคฤหัสถ์ ท่านได้ให้คำปรึกษาในฐานะของพระสงฆ์ที่เป็นหมอรักษาโรคทางใจและประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วน การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างองค์กรสงฆ์กับบุคคล หรือระหว่างบุคคลด้วยกันเอง เป็นต้น ซึ่งผู้ใกล้ชิดในกรณีพิพาทเหล่านี้ จะต้องได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย การเจรจาจึงจะประสบผลสำเร็จ และท่านก็ทำให้ดีในหลายกรณีด้วยกัน จึงทำให้เรื่องราวหรืออิทธิกรรมต่างๆ ในพื้นที่สงบลงด้วยดีและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๕.๒ อภิปรายผล

ผลการศึกษาค้นคว้าข้อมูล การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการปกครองของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดการอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ว่า พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ มีแนวคิดตลอดจนถึงวิธีการปกครองคณะสงฆ์ ที่สอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยตามพุทธบัญญัติปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ

และมหาเถรสมาคมพร้อมกับบูรณาการกับหลักพุทธธรรม อันทำให้ผู้วิจัยนำผลการวิจัยในครั้งนี้มาประมวลผลได้ดังนี้

ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่โดดเด่น ได้ทำหน้าที่ปกครอง กำกับดูแล ส่งเสริม และสนับสนุนกิจการคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ ให้มีรูปแบบการทำงานเป็นทีม มีการจัดตั้งกองงานเลขานุการในการประสานงานกับเจ้าคณะจังหวัด หรือวัดต่าง ๆ เพื่อให้ประสิทธิภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ มติ และประกาศมหาเถรสมาคม ดังเช่น มีการกระจายอำนาจการปกครอง การสร้างค่านิยมที่ดี การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การสนับสนุนการทำงานเป็นทีม การมีความยุติธรรมในการตัดสิน อภิกรณ์ การมีความสามารถในการสื่อสาร การมีความกระตือรือร้น การไม่ถือตัวการมอบงานตามความรู้ และความสามารถการสร้างขวัญและกำลังใจ เป็นต้น ทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ภายในจังหวัดเชียงใหม่ นั้น มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานที่ชัดเจน มุ่งพัฒนาคน และงานให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพที่สมบูรณ์ ภาวะผู้นำจึงเป็นปัจจัยที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับที่จะทำให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาอาคม ปญฺญารโ (บุญยัง)** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน ต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุตในเขตจังหวัดพัทลุง” พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย มีคุณลักษณะความเป็น ผู้นำโดยเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ส่วนผู้นำชุมชนที่มีคุณลักษณะโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับมาก เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน มีการพัฒนาด้านศาสนวัตถุ สถานที่ การพัฒนาบุคลากร การพัฒนา ด้านศาสนพิธี /มีการพัฒนาในทุกๆ ด้านเช่นกัน แต่สิ่งที่ผู้นำชุมชนไม่ได้ช่วยเหลือเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัด คือ การจัดนิทรรศการงานวันสำคัญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาและการปรับปรุงรูปแบบของการประกอบ ศาสนพิธีที่เหมาะสมและถูกต้องแก่ชาวชุมชน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาอุทัย พลเทโว** ได้ศึกษาเกี่ยวกับ “ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภopakช่อง จังหวัดนครราชสีมา” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภopakช่องจังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกรกรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกา โดยภาพรวมและหลายด้านอยู่ในระดับดีมาก ๒) การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาสในอำเภopakช่องจังหวัด นครราชสีมาตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกร กรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกาโดยภาพรวม และหลายด้านอยู่ในระดับดีมากยกเว้น ด้านการศึกษาอบรมและสั่งสอนอยู่ในระดับปานกลาง ๓) ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสในอำเภopakช่อง จังหวัดนครราชสีมา ตามทัศนะของพระภิกษุ ไวยาวัจกร กรรมการวัด และอุบาสกอุบาสิกา โดย

ภาพรวมและหลายด้านมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๕ โดยเจ้าอาวาส ที่มีอายุต่ำกว่า ๕๐ ปี มีภาวะผู้นำสูงกว่าเจ้าอาวาสที่มีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป^{๕๙}

ภาวะผู้นำของพระเทพปริยัติ(สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จากการศึกษา ทำให้ได้ทราบถึงปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งซึ่งจะทำให้การบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย เป็นไปด้วยดี นั่นก็คือ ภาวะผู้นำ ดังนั้นผู้นำองค์กรสงฆ์ควรเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ และการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ตาม โดยพัฒนาระบบการบริหารงานในองค์กรให้เป็นองค์กร แห่งการเรียนรู้ มุ่งเน้นการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการทำงาน คิดเป็นระบบทำงานเป็นทีม แก้ไขปัญหาโดยยุติธรรมให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมกันทำงาน และเสริมสร้างหลักธรรม ที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำทาง พระพุทธศาสนาให้มีในตนเอง เพื่อประโยชน์ความสำเร็จในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไทย

๑. ด้านการปกครอง จากที่พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้นำในการจัดประชุม สัมมนา พระสังฆาธิการ การตรวจการคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นมติมหาเถรสมาคม และทำการตรวจตราวัดวาอารามอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังได้จัดโครงการเพื่อยกระดับความรู้ความสามารถของพระสังฆาธิการให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยจัดการประชุมพระวินยาธิการโครงการอบรมสอบความรู้พระกรรมวาจาจารย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺถเวที (ของดี)** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิด และวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒” สรุปผลการศึกษา ได้ว่าการปกครองคณะสงฆ์ ในครั้งพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงใช้ระบบสามัคคีธรรมเป็นแม่บท ในการปกครอง โดยพระองค์ทรงอยู่ในฐานะเป็นประมุข คือ ประธานของพระสงฆ์ทั้งปวง อีกทั้ง ทรงประทานความเสมอภาคแก่พระสงฆ์ทุกรูปไม่มีการเลือกปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ที่เคยมีสถานะเดิมที่แตกต่างกัน ไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ว่าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ ยาจกหรือพ่อค้า ทุกรูป จะต้องปฏิบัติตนอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัยเหมือนกันหมด^{๖๐}

^{๕๙}พระมหาอุทัย พลเทโว, “ภาวะผู้นำกับการปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา), ๒๕๔๙.

^{๖๐}พระครูปลัดอาทิตย์ อตฺถเวที (ของดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

๒. ด้านการศาสนศึกษา จากที่พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนฺติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้นำในการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และแผนกบาลี สำหรับในการปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดเชียงใหม่ พระเดชพระคุณสนับสนุน การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม และแผนกบาลีทั่วทุกวัดในเขตการปกครองจังหวัดเชียงใหม่ และได้จัดโครงการอบรมเสริมความรู้แก่พระภิกษุในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้สามารถเรียนรู้หลักธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนาได้มากที่สุดในระยะเวลานี้ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการเป็นพลเมืองที่ดี ของประเทศชาติสืบไป หลังจากลาสิกขาบทแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหามณเฑียร วรธมฺโม** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางมีค่าเฉลี่ย ๓.๔๐ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆ คือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการปกครอง ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับมาก^{๖๑}

๓. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จากที่พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนฺติโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ได้ตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษา และทำการเพิ่มทุนการศึกษาอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นประธานในการมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียน อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูสังฆรักษ์ ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวโร** ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนฺทมฺโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด” ผลการวิจัยพบว่า พระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนฺทมฺโม) มีภาวะผู้นำที่สามารถพัฒนาสังคมและองค์กรสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ดได้ดี กล่าวคือ ท่านมีภาวะผู้นำที่ดี ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านวัตถุ – ท่านสงเคราะห์แก่วัดต่างๆ ในเขตปกครอง (๒) ด้านจิตใจ – ท่านปลุกฝังศีลธรรมและจริยธรรม แก่พุทธศาสนิกชน (๓) ด้านสังคม – ท่านประชุมปรึกษาหารือกับคณะสงฆ์และส่งเสริมกิจกรรมฝ่ายคฤหัสถ์อยู่เสมอ ทำให้ศาสนกิจสำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี เป็นที่เคารพรักของผู้ใต้บังคับบัญชาและก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะ

^{๖๑}พระมหามณเฑียร วรธมฺโม, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

แก่พุทธศาสนิกชน ปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมภาวะผู้นำของท่าน คือ ท่านเป็นพระเถระที่มีภูมิรู้ภูมิธรรม และมีตำแหน่งเป็น เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ดด้วยนั่นเอง^{๖๒}

๔. ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จากที่พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ตระหนักดีในหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เสมอ โดยจัดทำหนังสือเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่างๆ มากมายยังได้เป็นผู้แสดงธรรม และบรรยายธรรม ทางสถานีสถานีวิทยุอยู่เสมอ แม้แต่ข้าราชการตามหน่วยงานต่างๆ และประชาชนคนธรรมดาทั่วไป ก็ยังได้บรรยายธรรมอบรมอยู่เสมอเช่นกัน และยังสนับสนุนการอบรมพระสังฆาธิการในระดับ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ที่เข้ารับตำแหน่งใหม่ โดยเน้นให้มีการเข้าอบรมทั้งความรู้ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่เสมอ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาศรัณู ปญฺญารโ** ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสุธรรมยานเถระ (ครูบาอินทจักรรักษา)” สรุปผลการศึกษาว่าครูบาอินทจักรรักษาเป็นพระสงฆ์ที่ถือหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือหลักการวิปัสสนากรรมฐาน ทุกอิริยาบถ ที่ท่านแสดงออกมาเป็นเสมือนท่านกำลังสื่อวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสู่พุทธบริษัท โดยท่านครูบาเ็นอยู่บนหลักการนี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าสอนใดผิดไปจากหลักการที่ว่ามา ท่านครูบา จะออกมาชี้แจง แก้ไข ตอบโต้ คำสอนที่ผิดเหล่านั้น โดยมีหลักสำคัญที่ยึดถือสรุปเป็นสำคัญได้ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) หลักสติปัญญา (๒) หลักไตรสิกขา (๓) หลักตระหนักถึงศักยภาพของผู้ฟัง (๔) หลักธรรมาธิปไตย (๕) หลักสร้างปัญญา หลักสำคัญที่ครูบายึดถือ ๕ ประการนี้ อยู่ในกรอบ ของหลักการทางพระพุทธศาสนาที่แสดงไว้ในงานวิจัย หลักทางพระพุทธศาสนาที่ท่านครูบายึดถือ จึงสังเคราะห์เข้าในหลักที่สำคัญคือ หลักให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนเป็นสำคัญ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของครูบาอินทจักรรักษาประสบความสำเร็จ เพราะท่านเป็นพระภิกษุที่ยึดมั่น ในหลักการและวิธีการที่ถูกต้อง^{๖๓}

๕. ด้านสาธารณูปการ ตั้งแต่พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด พระอารามหลวง ก็ได้เป็นผู้นำบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานต่างๆ ทั้งในเขตสงฆาวาส และเขตพุทธาวาสที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับมามีความโดดเด่นสวยงามอีกครั้งหนึ่งเป็นที่ชื่นชม และ

^{๖๒}พระครูสังฆรักษ์ณรงค์ฤทธิ์ ฐานวโร, “ศึกษาภาวะผู้นำของพระราชาธรรมโสภณ (จำปี จนทมนโม) เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

^{๖๓}พระมหาศรัณู ปญฺญารโ, “การศึกษาหลักการและวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระ สุธรรมยานเถระ(ครูบาอินทจักรรักษา)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

อนุโมทนาของสาธุชนที่ได้พบเห็น อีกทั้งยังตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลการก่อสร้าง และสาธารณูปการ เพื่อให้งานด้านสาธารณูปการนั้นเป็นไปตามการวางแผนที่ได้ตั้งไว้ นอกจากนี้ พระคุณพระเดช ยังได้ให้คำปรึกษากับพระสังฆาธิการต่างๆ ในการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดในเขต การปกครอง ซึ่งสอดคล้อง กับงานวิจัยของ **พระครูสถิตินภคุณ เสนสุข** ได้ศึกษาเรื่อง “สภาพการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสของพระสังฆาธิการ : กรณีศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอ มหาชนะชัย จังหวัดยโสธร” ผลการวิจัยพบว่า การจัดการด้านสาธารณูปการคือการจัดการให้วัดเป็นสถานที่รื่นรมย์ศูนย์กลางชุมชนทั้งด้านร่างกายและจิตใจ และการดูแลเสนาสนะ ศาสนวัตถุในวัดกลุ่ม เจ้าอาวาสให้ความเอาใจใส่ในระดับที่สูง ยกเว้นการสงเคราะห์อาหารยามขาดแคลนและการจัดการโครงการต้นไม้ธรรมะ หรือต้นไม้พุทได้ ความเอาใจใส่อยู่ในระดับปานกลาง^{๖๔}

๖. ด้านสาธารณสงเคราะห์ จากที่พระเทพปริยัติ (สะอาด ขนติโก) เป็นผู้นำในการดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูล ได้แก่ การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจการอย่างใด อย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น การจัดเป็นหน่วยอบรมประชาชนของชุมชนหรือหน่วยงานต่างๆ เป็นต้น รวมถึงให้ใช้สอยพื้นที่วัดบางส่วนให้เป็นการส่งเสริมอาชีพ ของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อื่นเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือสถานที่อื่นเป็นสาธารณสมบัติ เช่น สร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อื่นเป็นของสาธารณประโยชน์ ทั้งนี้ยังเป็นผู้ดำเนินการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ในจังหวัดลำปาง แพร่ น่าน ทั้งภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป และยังเป็น ผู้นำในการจัดกิจกรรม ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาในสถานที่ต่างๆ ตลอดถึงการตรวจเยี่ยม การจัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา และอาสาฬหบูชา เป็นต้น ของวัดต่างๆ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระมหาปัญญา สุขสงค์** ได้ทำการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาสังคมศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลยาโณ) ผลการศึกษาพบว่า พระพิศาลธรรมพาที เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกื้อกูลอย่างสำคัญต่อการพัฒนา

^{๖๔}พระครูสถิตินภคุณ เสนสุข, “สภาพการปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งเจ้าอาวาสของพระสังฆาธิการ : กรณีศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลักราชภัฏอุบลราชธานี), ๒๕๕๐.

สังคม คือ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการทำนุบำรุง สิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาผลกระทบ
จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรง และโดยอ้อม^{๖๕}

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง“ภาวะผู้นำในด้านการปกครองของพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนดีโก) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่“ ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นที่การกำหนดเป็นนโยบายเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

องค์กรพระพุทธศาสนา และวัดต่างๆ ควรนำผลงานวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อให้ระบบการบริหารในองค์กรมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล สร้างความเข้าใจที่ดีระหว่างผู้บริหารกับบุคลากรภายในวัดหรือองค์กร ซึ่งเป็นประโยชน์และจำเป็นต่อการบริหาร และการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายของวัดหรือองค์กรพระพุทธศาสนาได้ เช่น

๑) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรเน้นย้ำให้ผู้พระสังฆาธิการเป็นผู้รอบรู้ทางหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และให้เป็นมีความชำนาญทางพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ

๒) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรให้ผู้พระสังฆาธิการเป็นผู้นำทั้งทางคติโลกและศีลธรรมแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในความเป็นผู้นำที่ทันสมัยและรู้ทันโลกอยู่เสมอ

๓) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรให้ผู้พระสังฆาธิการเป็นผู้นำในการบูรณาการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน ให้มีประสิทธิภาพในการบริหารวัด หรือองค์กรพระพุทธศาสนาต่างๆ

๔) องค์กรพระพุทธศาสนา ควรส่งเสริมให้ผู้พระสังฆาธิการเรียนรู้เท่าทันเครื่องมือสื่อสารต่างๆ ในโลกปัจจุบัน เช่น การใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น เพื่อเป็นผู้นำที่แสวงหาความรู้สมัยใหม่ รวมถึงควรตระหนักประโยชน์และโทษของเครื่องมือสื่อสารต่างๆ

ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

๑) ด้านการปกครอง ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนา บุคลากรขององค์กรคณะสงฆ์ทุกระดับ เพื่อให้เป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ รู้จักการวางแผนและทำงานอย่างเป็นระบบ รู้จักวิธีสร้างแรงบันดาลใจในการทำงาน และเป็นผู้ที่มีความรู้และมีความสามารถในการ

^{๖๕}พระมหาปัญญา สุขสงค์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ)”, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยเกริก), ๒๕๔๑.

บริหารกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้คณะสงฆ์ทำงาน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒) ด้านการศาสนศึกษา ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ควรให้ความสำคัญ ในด้านการศึกษา พระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี ของพระภิกษุและสามเณรให้มีความรู้อย่างแตกฉาน เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถอบรมสั่งสอนประชาชนทั่วไป ได้อย่างถูกต้อง รวมถึงการสนับสนุนการศึกษา โดยการส่งพระภิกษุสามเณรเข้ารับอบรมเพื่อเพิ่มความรู้ เช่น หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์หลักสูตรประกาศนียบัตร วิปัสสนาภาวนา เป็นต้น

๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ควรสนับสนุนให้มีการศึกษา ทางธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ให้มีความรู้ในทางธรรมเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เยาวชน และประชาชนทั่วไป ได้แก่การสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการบรรพชาสามเณร การมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์แก่เด็กและเยาวชนที่ยากจน ให้ได้รับโอกาสทางการศึกษา รวมถึงการถวายทุนเพื่อการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร

๔) ด้านการเผยแผ่ ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ควรจัดตั้งศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา สนับสนุนให้มีพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และจัดอบรมถวายความรู้ให้แก่พระนักเผยแผ่ เพื่อให้มีความรู้และวิธีในการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพ และเป็นการเปิดโอกาสให้แก่พระภิกษุ สามเณรได้แสดงความสามารถของตน เพื่อที่จะได้ทำงานเผยแผ่เชิงรุกได้อย่าง มีประสิทธิภาพ

๕) ด้านการสาธารณูปการ ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ควรจัดทำแผนแม่บทในการ พัฒนา วัด ศึกษารายละเอียดของงานสาธารณูปการ การบริหารจัดการวัดด้วยความโปร่งใสการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้คำแนะนำในการก่อสร้างแก่พระสงฆ์ทุกวัดทั้งหลาย ที่มีความรู้ไม่เพียงพอในการก่อสร้าง เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน และศูนย์กลางทางการศึกษาและการพัฒนาของชุมชน

๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ผู้นำคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ควรมีการกำหนดนโยบาย การส่งเสริมสาธารณประโยชน์ เพื่อสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและประชาชน เช่น การตั้งกองทุน เพื่อช่วยเหลือระหว่างวัดกับวัด บริจาคให้แก่มูลนิธิต่างๆ ที่ช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์ ผู้นำคณะสงฆ์ควรเป็นผู้นำในการเสียสละ โดยการบริจาคหรือชักชวนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ได้รับความเดือดร้อนโดยไม่ต้องถูกร้องขอ

๕.๔.ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัย ในลักษณะต่อไปนี้

๑) ควรศึกษาบทบาทภาวะผู้นำในด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในระดับเจ้าคณะจังหวัด ภาค หรือเจ้าคณะหนอื่นๆ เพื่อศึกษาว่ามีบทบาทภาวะผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่เหมือนกับภาวะผู้นำในการวิจัยครั้งนี้ อย่างไร

๒) ควรศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในระดับต่างๆ ด้วยวิธีการแจกแบบสอบถาม เพื่อที่จะได้กลุ่มตัวอย่างที่มากกว่านี้

๓) ควรศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการควบคู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

๔) ควรศึกษาภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการควบคู่กับหลักสากล เช่น ธรรมาภิบาล การบริหารทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น ว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

๕) ควรนำผลการวิจัยในครั้งนี้ไปศึกษาประสิทธิภาพ หรือการประยุกต์ใช้ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในด้านต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมกับการบริการในยุคปัจจุบัน